

KRZYSZTOF CYREK

WYNIKI SPRAWDZAJĄCYCH BADAŃ TERENOWYCH NA MEZOLITYCZNYM STANOWISKU W JANISŁAWICACH, WOJ. SKIERNIEWICKIE

Cel powrotu na to słynne stanowisko był trojaki: upewnienie się co do jednostkowego charakteru mezolitycznego pochówku albo też ujawnienie dalszych grobów; ewentualne uzyskanie dalszych zabytków związanych z grobem; sprawdzenie słuszności wysuniętej przez autora hipotezy¹, że wchodzące w skład wyposażenia grobowego wyroby krzemienne zostały wykonane na krótko przed ich włożeniem do grobu w jego najbliższej okolicy.

Stanowisko znajduje się na obszarze Wysoczyzny Skierniewickiej w bezpośrednim sąsiedztwie doliny rzeki Łupi, około 1,5 km na południe od kemowego wzniesienia noszącego nazwę Łysa Góra. Złożem stanowiska są piaski i żwiry warstwowane, będące glaciofluwalnymi utworami z fazy zaniku lodowca warciańskiego². Są one silnie spojone wytrąceniami żelaza i manganu, co bardzo utrudniało prace wykopaliskowe.

Systematyczne badania powierzchniowe³ wykazały, że ten morenowy, pozbawiony piasków wdmowych krajobraz nie był prawdopodobnie dogodny dla częstej ludzkiej penetracji w mezolicie. Świadczyłyby o tym brak na powierzchni jakichkolwiek śladów osadnictwa ze starszego holocenu w promieniu kilkunastu kilometrów od stanowiska w Janisławicach. Uwaga ta dotyczy zresztą całej Wysoczyzny Skierniewickiej. Teoretycznie można by się liczyć z możliwością zniszczenia bądź przykrycia przez deluwia ewentualnych mezolitycznych stanowisk w wyniku działania procesów stokowych. Jest to jednak mało prawdopodobne przy uwzględnieniu dużej dokładności powierzchniowych penetracji i, jak się wydaje, ograniczonych rozmiarów procesów denudacyjnych⁴. W tym kontekście pochówek z Janisławic jest zjawiskiem wyjątkowym, związanym prawdopodobnie z daleką wędrówką grupy ludzkiej, pochodzącej z oddalonego od Janisławic zaplecza osadniczego.

Aby możliwe było optymalne usytuowanie wykopów sprawdzających, należało jak najdokładniej określić w terenie miejsce przedwojennego znaleziska, co nie było łatwe, ponieważ jest to obszar od co najmniej 100 lat systematycznie uprawiany i pozbawiony jakichkolwiek punktów orientacyjnych. Na podstawie dokumentacji znajdującej się w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie, a przede wszystkim dzięki pomocy żyjących jeszcze świadków odkrycia, udało się interesujące nas miejsce zlokalizować. Obecnie jest to okrągłe, lekkie zagłębienie, stanowiące ślad żwirowni, przy której eksploatacji natrafiono w 1937 r. na mezolityczny szkielet. Właśnie to miejsce było punktem centralnym wykopów sondażowych, których łączna powierzchnia wynosiła 92 m² (ryc. 1)⁵. O powierzchni, jak i o rozplanowaniu wykopów, zdecydowało kilka przyczyn. Po pierwsze

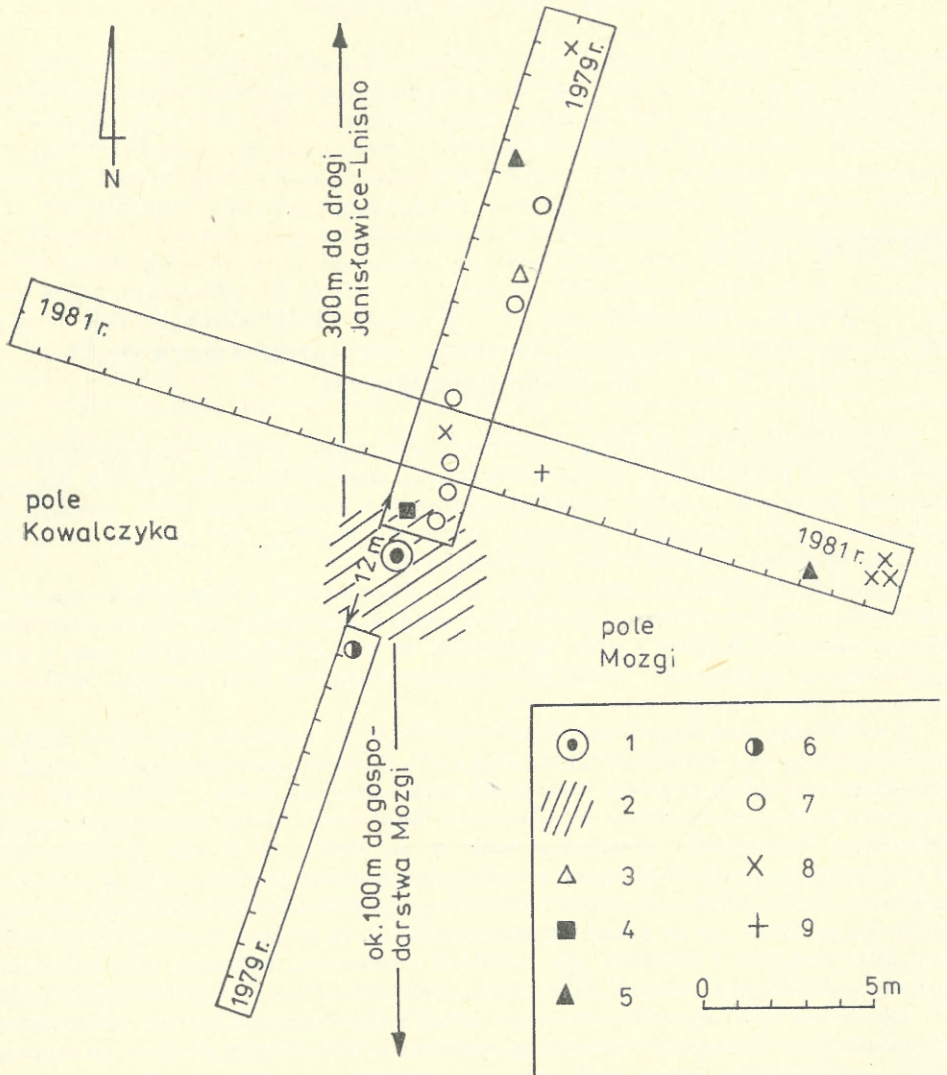
¹ K. Cyrek, *Nieznane zabytki z grobu w Janisławicach, woj. skierniewickie i nowe obserwacje nad tym zespołem*, WA, t. 43: 1978, z. 2, s. 224.

² Z. Klajnert, *Zanik lodowca warciańskiego na wysoczyźnie skierniewickiej, i jej północnym przedpolu*, „Acta Geographica Lodziensia”, nr 38, 1978.

³ Na obszarze tym w latach 1974–1981 badania powierzchniowe i sondażowe prowadzili: M. Cyrek, K. Cyrek, T. Horbacz, A. Kosiorek, Z. Lechowicz, A. Szymczak.

⁴ Uwaga P. Marosika.

⁵ Wykopy wzdłuż linii NE–SW eksplorowano w 1979 r., a wzdłuż linii NW–SE w 1981 r.

Ryc. 1. Usytuowanie wykopów sprawdzających i planigrafia zabytków na stanowisku nr 1 w Janisławicach, gm. Głuchów, woj. skierniewickie

1 – miejsce znalezienia grobu w 1937 r.; 2 – obszar zajmowany przez starą żwirownię (obecnie zasypaną); 3 – rylec, 4 – ob'upień; 5 – fragmenty ceramiki; 6 – odłup: k retuszowany; 7 – odłupki i łuski; 8 – węgle drzewne; 9 – fragmenty; kości

Location of test trenches and distribution of artifacts on site 1:

1 – find-spot of the grave discovered in 1937; 2 – area of the old gravel-pit (now covered up); 3 – burin; 4 – pre-core
5 – potsherds; 6 – retouched flake; 7 – flakes and chips; 8 – charcoal; 9 – fragments of bones

domniemana lokalizacja ewentualnych dalszych pochówków określona na podstawie rozprzestrzenia grobów na znanych wczesnoholoceńskich cmentarzyskach z Ostorf⁶ i Olenjevo Ostrova⁷. Po drugie ukształtowanie terenu na stanowisku, pozwalające, po uwzględnieniu prawdopodobnych odształceń pierwotnej rzeźby, orientacyjnie wyznaczyć obszar teoretycznie dogodny na założenie cmentarzyska lub obozowiska. Po trzecie wreszcie wielkość przebadanej powierzchni wyznaczyły możliwości techniczne, na które składały się przeznaczane na badania środki finansowe oraz czas i liczba robotników, którymi dysponowano.

W trakcie prac wykopaliskowych⁸ okazało się, że występujące pod warstwą orną żwiry i piaski są bardzo silnie związane (spojone) wytrąceniami żelaza i manganu, co utrudniało pracę i powodowało konieczność częstego stosowania kilofa. Ten sposób eksploracji mógł spowodować ewentualne pominięcie niektórych drobnych zabytków (np. łusek). Prawdopodobnie wytworzenie się wyżej wymienionego twardego, słabo przepuszczalnego utworu spowodowało, że szkielec z Janisławic przetrwał w tak dobrym stanie.

Ogółem uzyskano 9 wyrobów krzemiennych i 2 fragmenty ceramiki. Zalegały one zarówno w warstwie ornej, jak i głębiej (od 30 do 85 cm od powierzchni ziemi), tworząc ślad niezbyt zwartego skupienia, w centralnej i północno-wschodniej partii przebadanego obszaru (ryc. 1).

Opis materiałów

Poziom poniżej warstwy ornej:

1) Obłupień o płasko zaprawionej odłupni, niemal surowych bokach, nie zaprawionym tyle i częściowym uformowaniu pięty. Sprawia wrażenie formy niedokończonyj i jest silnie spękany termicznie (ryc. 2a).

2) 2 odłupki, w tym jeden częściowo korowy z piętą przemysłową, a drugi posiada niemal dookoła retusz użytkowy (ryc. 2e).

3) 1 łuska.

4) 1 fragment ceramiki z domieszką tłucznia wapiennego i miki (ryc. 2b).

Poziom warstwy ornej:

1) Rylec węglowy, boczny z odłupka z krzemienia jurajskiego (ryc. 2d).

2) 2 łuski i 1 odłupek (ryc. 2f).

3) Odłupek odbity z odłupni rdzenia wiórowego z krzemienia czekoladowego (ryc. 2g).

4) 1 fragment ceramiki z domieszką tłucznia wapiennego i miki (ryc. 2c).

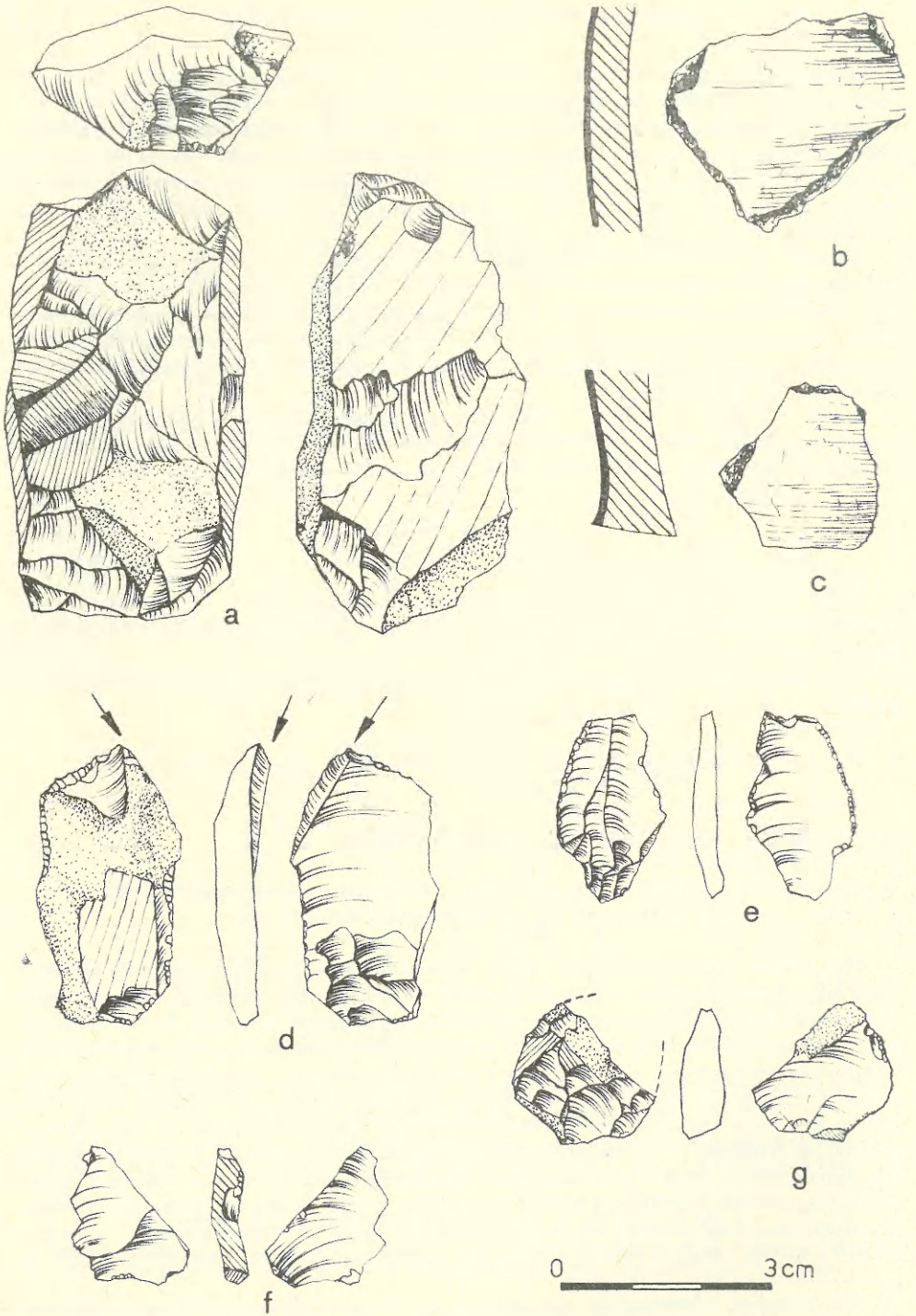
Poza rylcem i odłupkiem wszystkie formy wykonano z krzemienia bałtyckiego. Ta niewielka liczba mało charakterystycznych form uniemożliwia ich pełną analizę. Można jedynie na ich temat sformułować kilka pojedynczych uwag oraz porównać je z zespołem grobowym. Przede wszystkim należy podkreślić obecność form powstałych w trakcie przedrdzeniowej zaprawy przygotowawczej (obłupień, odłupki korowe), jak i w trakcie rdzeniowania (odłupek z krzemienia czekoladowego i łuski). Charakter tych wyrobów nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, czy wchodzi one w skład jednego zespołu, nie można również określić ich związku z zespołem grobowym. Należy jednak wskazać, że wykonany z krzemienia bałtyckiego zaczątkowy obłupień dzięki płaskiej zaprawie proodłupni, płaskim bokom i surowemu tyłowi, wyraźnie nawiązuje do sposobu zaprawy obłupniowej jednego z rdzeni wchodzących w skład wyposażenia grobu⁹. Natomiast odłupek z krzemienia czekoladowego formą i techniką wykonania znakomicie „pasuje” do zespołu wyrobów z jamy grobowej i mógł być odbity od jednego z włożonych tam rdzeni. Tak więc można chyba przyjąć, że

⁶ E. Schuldt, *Abschliessende Ausgrabungen auf dem jungsteinzeitlichen Flachgräberfeld vom Ostorf, 1961*, „Jahrbuch für Bodendenkmalpflege in Mecklenburg”, 1961, abb. 52.

⁷ N. N. Gurina, *Olenieostrovskij Mogilnik*, MIA, t. 47: 1956, ryc. 9.

⁸ Prace wykopaliskowe prowadzone w 1979 r. i w 1981 r. trwały w sumie 1 miesiąc.

⁹ M. Chmielewska, *Grób kultury tardenoaskiej w Janisławicach, pow. Skierniewice*, WA, t. 20: 1954, ryc. 11; M. i K. Cyrek, *La Sepulture Mesolithique de Janisławice*, „Inventaria Archaeologica”, t. 44, PL 273, 1980, tabl. 6, rys. 40.

Ryc. 2. Janiśławice, stan. 1

a – obłupień; *b, c* – fragmenty ceramiki; *d* – rylec; *e* – odłupek retuszowany; *f, g* – odłupki

Site 1:

a – pre-core; *b, c* – potsherds; *d* – burin; *e* – retouched flake; *f, g* – flakes

przynajmniej część znalezionych w trakcie badań weryfikacyjnych zabytków należy do tego samego zespołu kulturowego, co janisławicki grób.

Ten w większości odpadkowy materiał krzemienisty dowodzi jednoznacznie, że właśnie w tym miejscu eksploatowano surowiec krzemienisty. A jest to obszar zawarty w promieniu kilkunastu metrów od słynnego pochówku, którego wyposażenie nie zawierało krzemienistych form odpadkowych. Powyższa okoliczność jest potwierdzeniem wcześniej sformułowanego przez autora poglądu¹⁰, że krzemień obrabiano w najbliższej okolicy grobu, być może specjalnie na użytek obrzędu pogrzebowego.

Wśród uzyskanych zabytków zwraca uwagę obecność rylca węglowego wykonanego z importowanego krzemienia jurajskiego. Znaleziono go w warstwie ornej, co każe liczyć się z możliwością jego wtórnego przesunięcia w poziomie. Rylce, jak wiadomo, w zasadzie nie występują w zespołach kultury janisławickiej, co zdaje się wykluczać związek omawianej formy z zespołem grobowym. Podobnie ma się rzecz z fragmentami ceramiki, prawdopodobnie fazy lubońskiej kultury pucharów lejkowatych. Niewykluczone, że właśnie z tą kulturą należy także wiązać wyżej wymieniony rylec.

Na uzyskany inwentarz zabytkowy składają się więc fragmenty dwóch różnych zespołów kulturowych: mezolityczny – kultury janisławickiej i neolityczny – kultury pucharów lejkowatych. Przy tym wyroby mezolityczne pozostawały w funkcjonalnym związku z odkrytym wcześniej pochówkiem. Być może mamy do czynienia ze śladem krótkotrwałego postoju, w trakcie którego pochowano zmarłego oraz wykonano szereg związanych z tym czynności (m.in. wykonano i włożono do grobu krzemienne wyposażenie). Elementy kultury pucharów lejkowatych wydają się śladem trudnej do bliższego określenia formy osadnictwa tej kultury.

Krzemienistym i ceramicznym zabytkom towarzyszyły w wykopie, w poziomie żwirów, m.in. naturalnie wykształcone konkracje żelaziste. Są to grudki o kilkucentymetrowej średnicy, znakomicie barwiące ciało ludzkie, przez co bardzo przypominają eksploatowany w pradziejach hematyt z okolic Iłży. W związku z tym można przypuszczać, że szkielet z Janisławic nie musiał być zabarwiony importowanym hematytem, lecz mógł to być „hematyt” miejscowego pochodzenia, a nawet wtórne zabarwienie, powstałe w trakcie przebywania szkieletu w żelazistym środowisku.

W świetle nowszych ustaleń pedologów i geomorfologów¹¹ stratygraficzny wywód autorki pierwszego opracowania¹², sugerujący przedatlantycki wiek stanowiska w Janisławicach, nie jest przekonywający przede wszystkim z powodu braku konkretnych danych, którymi mogłyby być przyrodnicze daty utworów uchwytnych w dłuższym i głębszym (niż profil, którym dysponowała M. Chmielewska) układzie stratygraficznym. Nie jest również dobrym datownikiem brak w grobie zbrojników trapezowatych, z uwagi na selektywny jak się wydaje dobór form, które stały się wyposażeniem nieboszczyka.

Na zakończenie należy stwierdzić, że weryfikacyjne badania w Janisławicach, nie ujawniając śladów cmentarzyska potwierdziły odosobniony charakter pochówku oraz przekonały, że „krzemienią” część jego wyposażenia wykonano w bezpośrednim sąsiedztwie grobu.

*Muzeum Archeologiczne
i Etnograficzne
w Łodzi*

RESULTS OF VERIFYING FIELD INVESTIGATIONS OF THE MESOLITHIC SITE AT JANISŁAWICE, PROVINCE OF SKIERNIEWICE

The article presents results of verifying field investigations of the well known Mesolithic site at Janisławice, Skierniewice province^{1, 9 *} where an inhumation grave, later assigned to the Janisławice culture was discovered in 1937.

¹⁰ Cyrek, *op. cit.*, s. 224.

¹¹ L. Starkel, *Paleografia holocenu*, Warszawa 1977.

¹² Chmielewska, *op. cit.*, s. 39-40.

* Numbers refer to notes in the Polish text.

The aim of the test excavations was threefold: to confirm the single character of the burial or to reveal further graves; to obtain further artifacts associated with the grave; to test the hypothesis advanced by the author¹ that the flint artifacts which were part of the grave goods were made in the proximity of the grave shortly before the interment.

An area of 92 sq m (fig. 1) was excavated, yielding 9 flint artifacts and 2 TRB potsherds (fig. 2a-g). Since the newly discovered flint objects are morphologically similar to those previously found in the grave, it is possible to assume that at least some of them represent the same cultural complex as the grave. The presence of flint forms produced in the course of initial preparation (pre-core, cortex flakes) and of core exploitation (flake and chips) confirm the theory that flint was worked in the direct neighbourhood of the grave, perhaps specifically for this purpose. As no traces of other graves have come to light, the Janisławice grave should be obviously regarded as a singular.